

Іван Зоценко

старший науковий співробітник

Науково-дослідного відділу музеєфікації археологічних об'єктів МІДЦ

Коло наукових зацікавлень: давньоруське городище Чорнобиль, процес виготовлення та використання водного транспорту в Південній Русі.

Альона Тронь

старший науковий співробітник Науково-експозиційного відділу МІДЦ

Коло наукових зацікавлень: Україна в Другій світовій війні.

ДО ІСТОРІЇ СПОРУДЖЕННЯ ПАМ'ЯТНИКА СВЯТОМУ РІВНОАПОСТОЛЬНОМУ КНЯЗЮ ВОЛОДИМИРУ В КИЄВІ

У статті зібрано матеріали про встановлення 1853 року пам'ятника князю Володимиру в Києві, представлено маловідомі факти про цю подію.

Ключові слова: *пам'ятник, князь Володимир, Київ.*

В статье собраны материалы об установлении в 1853 году памятника князю Владимиру в Киеве, представлены малоизвестные факты об этом событии.

Ключевые слова: *памятник, князь Владимир, Киев.*

This article is about history of installation of Prince Vladimir's monument in Kyiv in 1853 and gathered little known facts about this event.

Keywords: *monument, Prince Vladimir's, Kyiv.*

Серед імен історичних діячів, котрі склали основи могутньої східнослов'янської держави із центром у Києві, особливе місце належить визначному державному діячу Київської Русі великому князю Володимирі Святославичу (950–1015).

Подібно до біблійного царя Соломона Володимир був великим будівничим. На київському пагорбі, де раніше розміщувався пантеон язичницьких божеств, князь звелів побудувати церкву Святого Василя на честь свого християнського патрона, у 989 році (за іншими джерелами – у 991-му) за його волею було закладено, а в 996 році освячено перший мурований київський храм Богородиці (Десятинний).

Ці дії князя втілювали пророцтво апостола Андрія про те, що «засіє благодать Божа на горах цих». Володимир відтак постає виконавцем призначеної апостолом Андрієм місії. Водночас у багатьох тогочасних писемних пам'ятках і сам князь Володимир Святославич неодноразово зводиться в ранг тринадцятого апостола. Так, у славнозвісному «Слові про закон і благодать» митрополита Іларіона Володимир постає в одному ряду з апостолами Петром і Павлом, Іоанном, Фомою та Марком. Апостольський подвиг київського князя полягав у духовному оновленні свого народу, його просвітленні.

Пам'ять про Хрестителя Русі збереглася в Києві у різних проявах. На березі Дніпра, де за легендою Володимир хрестив своїх синів, з 1802 року над джерелом існувала каплиця. В Успенському соборі Києво-Печерської лаври знаходився надгробок, з приводу якого Петро Лебединцев зазначав: «В конце правой стороны большого ико-

ностаса у южной стены глава св. благоверного и равноапостольного князя Владимира в сребнокованной гробнице. Она взята со гроба св. Владимира, находящегося в Киевской Десятинной церкви и положена здесь митрополитом Петром Могилой 1631 г.» [3, с. 390]. Митрополит Євгеній (Болховітінов) також описує цю срібну раку: «Для главы св. равноапостольного князя Владимира Святославича, на кою верхняя доска с чеканным изображением во весь рост сего князя, сделана в 1825 г.» [1, с. 70]. Надгробок не зберігся (Успенський собор був зруйнований під час Другої світової війни), проте в Національному художньому музеї України зберігається художній твір, що його дослідники пов'язують з надгробком рівноапостольного князя Володимира в Успенському соборі Києво-Печерської лаври. Це ікона великого розміру (172,5 × 72 см), яка складається з металевих шат та намальованого олійними фарбами обличчя з довгою сивою бородою, заплющеними очима. Обабіч голови викарбуваний напис «Великий князь Владимир нареченый в крещении Василий». На шатах у техніці карбування по металу зображена горностаєва мантия з поясом, орнаментованим стилізованими квітами з листям [5, с. 107–109]. За стилем орнаменту фахівці відносять твір до початку ХІХ ст., приписуючи авторство шат ікони Самсону Стрельбицькому – відомому київському майстру [6, с. 152, 186–188].

У першій половині ХІХ ст., зважаючи на особливе значення місцевості, яка традиційно пов'язується з Хрещенням киян у 988 році, передбачалося увічнення цієї події шляхом побудови каплиці або альтанки на щойно облаштованій нижній терасі Михайлівської (Олександрійської) гори [7, с. 35].

Історія спорудження київського пам'ятника князю Володимиру почалася з 5 квітня 1833 року, коли імператору Миколі І надійшов лист від київського генерал-губернатора В. Левашова з проханням про залучення провідних скульпторів. Також прохання надійшло і президенту Імператорської академії мистецтв О. Оленіну, і вже 20 травня 1833 року відбулося слухання питання на засіданні ради Імператорської академії мистецтв у Санкт-Петербурзі.

Перший «Проект на сооружение в городе Киеве на высшей крутости угла Александровской горы, над самым тем местом, где совершилось крещение русского народа – памятника Св. Равноапостольному Князю Владимиру» подав на «высочайшее рассмотрение» відомий російський скульптор Василь Демут-Малиновський. За його задумом, у руках Володимира був хрест; п'єдестал, обабіч якого планувалися фонтанчики, мав вигляд скелі.

У 1835 році імператор Микола І, невдоволений таким варіантом, відправив проект на доопрацювання. У 1843 році нове скульптурне оформлення постаменту запропонував В. Демут-Малиновський, після смерті якого у 1846 році роботу продовжив видатний російський скульптор Петро Клодт. Він виконав статую князя у стилі пластичного реалізму, де фігура Хрестителя Русі з великим хрестом у правій руці та великокнязівською шапкою в лівій на постаменті, що має обриси восьмигранної каплиці у псевдовізантійському стилі на квадратному стилобаті. Архітектором постаменту стає професор Олександр Тон. До речі, існує розповсюджена версія про те, що архітектором постаменту пам'ятника нібито був провідний зодчий того часу Костянтин Тон – автор проектів Великого Кремлівського палацу та храму Христа Спасителя в Москві. Але, насправді, на кресленнях київського монумента стоїть чіткий підпис його старшого брата професора Олександра Тона.

Іл. 1. Пам'ятник великому князю Володимирі Святославичу в м. Києві

Щодо того, який хрест має тримати князь, велося листування між Академією мистецтв, Святішим Синодом та Міністерством Імператорського двору. Проте імператор Микола I розпорядився, щоб хрест стояв вертикально, а спеціальне засідання Святішого Синоду постановило, що Володимир має тримати латинський хрест.

Пам'ятник, присвячений державному діячу Київської Русі великому князю Володимирі Святославичу (950–1015), що зберігся практично в первинному вигляді, було встановлено 1853 року на нижній (штучній) терасі гірки, яка дістала назву Володимирської. П'єдестал становить восьмикутну каплицю візантійського стилю (іл. 1), на ній – у повний зріст статуя князя Володимира, зображеного у парадному князівському плащі, з хрестом у правій руці й облямованій хутром шапці – у лівій (іл. 2). Загальна

висота пам'ятника – 20,4 м, висота бронзової статуї – 4,4 м, висота постаменту – 16 м.

Статую князя Володимира відлив особисто Петро Клодт у своїй майстерні в Санкт-Петербурзі, а чавунний постамент було відлито коштом купця Новікова на Лугненському заводі неподалік Калуги. На одному з барельєфів зірки російського ордена Святого Володимира літери «СРКВ» (Святий Рівноапостольний Князь Володимир) перевернуті, що є, на думку дослідників, просто помилкою ливарників.

Іл. 2. Пам'ятник великому князю Володимирі Святославичу в м. Києві

Скульптурне оформлення постаменту складає:

- горельєф «Хрещення Русі»;
- барельєф з гербом Києва (архістратиг Михаїл на повний зріст);
- зірка ордена Святого Володимира (іл. 3).

Постамент і стилобат споруджено із цеглин, які облицьовані чавунними плитами.

У центрі композиції – фігура єпископа, ліворуч від нього – князь Володимир з піднятою у хресному знаменні правою рукою. У нижній частині (ліворуч від глядача) – дідуся, якого привели хреститися син і онук, жінка з малюком, що всміхається (праворуч), над ними – благословіння й миропомазання. Сюжет горельєфу співпадає з олійним розписом XVIII ст. («Хрещення Русі») у капелі Івана Мазепи в Софійському соборі у Києві [4], звідки, найімовірніше, він і був скопійований.

Із Санкт-Петербурга до Москви статую доправили потягом. У Києві на той час залізниці ще не було, тому далі деталі пам'ятника везли кіньми. П. Клодт власноруч опікувався цим. Разом зі статуєю до Києва перевезли і 15-метровий чавунний постамент із художнім литвом.

28 вересня (10 жовтня) 1853 року пам'ятник було урочисто відкрито [8]. У церкві не було традиції освячувати пам'ятники, тому відкриття монумента поєднали з відкриттям Ланцюгового мосту через Дніпро 15 жовтня 1853 року. Церковні ієрархи пам'ятник не визнали. Особливо жорстку позицію відстоював владика Філарет (Амфітеатров), який прослужив на київській кафедрі з 1837 року до самої своєї смерті у 1857 році. Про ставлення митрополита Філарета до нового пам'ятника писав архімандрит Сергій Василевський: «Св. равноапостольный князь Владимир разрушал идолов и воздвигал святые храмы, а в честь его хотят воздвигнуть статую, почти что-то идолообразное. Кто же будет освящать такое сооружение?! По крайней мере, я не соглашусь совсем».

Іл. 3. Горельєф «Хрещення Русі» на постаменті пам'ятника великому князю Володимирі Святославичу в м. Києві

Певний час чавунну поверхню постаменту фарбували в білий колір, намагалися робити підсвічування газовими горілками. У 1895 році на кошти мецената – відомого київського підприємця Семена Могильовцева – було здійснено електричне підсвічування хреста (відновлене після розпаду Радянського Союзу). Михайло Булгаков у романі «Біла гвардія» писав: «Сверкал электрический белый крест в руках громаднейшего Владимира на Владимирской горке, и был он виден далеко, и часто летом, в черной мгле, в путаных заводях и изгибах старика-реки, из ивняка, лодки видели его

Іл. 4. Дошка, встановлена на пам'ятнику великому князю Володимирі Святославичу в м. Києві під час реконструкції 1953 року

и находили по его свету водяной путь в Город, к его пристаням. Зимой крест сиял в черной гуще небес и холодно и спокойно царил над темными пологими далями московского берега, от которого были перекинuty два громадных моста».

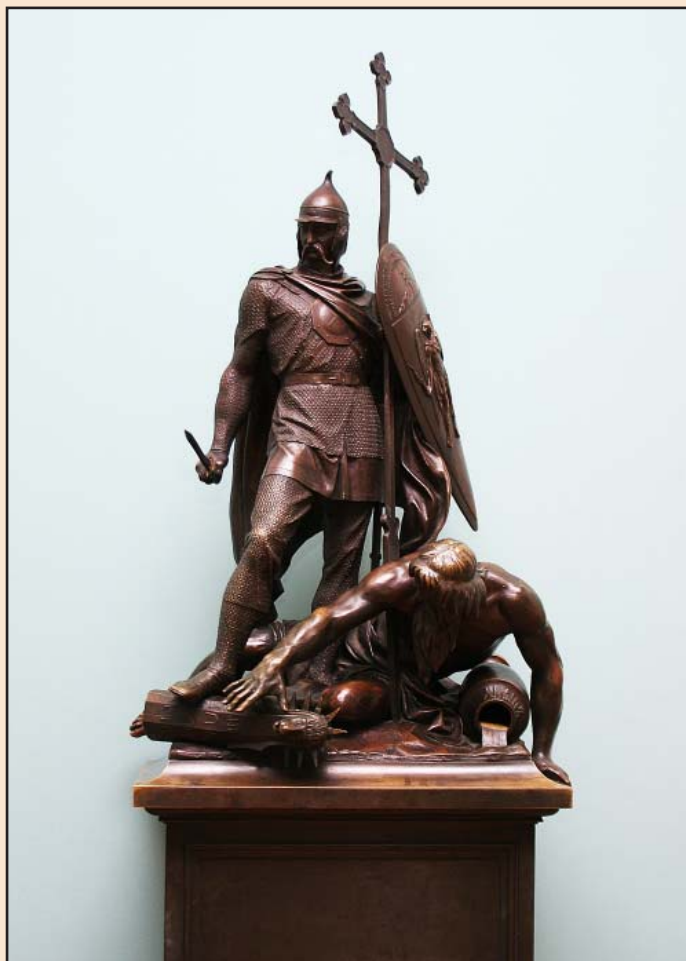
Пам'ятник князю Володимирі – найдавніший скульптурний пам'ятник у Києві, один із небагатьох монументів, споруджених до 1917 року, яким вдалося уціліти. До 100-річного ювілею пам'ятку реставрували [2, с. 115]. Дошка, встановлена під час реконструкції 1953 року, помилково подає 30 вересня (12 жовтня) 1853 року (іл. 4).

Зображення пам'ятника використано на радянській (на честь 1000-ліття Хрещення Русі) та українській (на честь візиту в Україну Вселенського патріарха Варфоломія I) ювілейних монетах, а також в оформленні серії українських купонокарбованців 1992–1996 років (іл. 5).

Проекти монумента князю Володимирі розроблялися й іншими скульпторами. Так, М.С. Піменов (син скульптора С.С. Піменова) у 1850 році запропонував проект,

Іл. 5. Зображення пам'ятника князю Володимирі на радянській та українській ювілейних монетах та купоно-карбованці

Іл. 6. Скульптура «Князь Володимир, який долає ідола Перуна і встановлює животворящий хрест на березі Дніпра як символ християнства»

де князь стоїть у спокійній позі, у шоломі й кольчuzі, права нога його наступає на язичницького ідола. У правій руці Володимир тримає хрест, у лівій – меч. Нам відомо два примірники цього проекту, що збереглися в музейних збірках. Бронзова скульптура «Князь Володимир попирающий идола Перуна и водружающий животворящий крест на берегу Днепра как символ християнства» експонується в Національному музеї історії України (Київ). Скульптура «Торжество християнства» (гіпс, пофарбований під бронзу) – в експозиції Музею історії релігії (Санкт-Петербург, Росія). Обидві скульптури однакового розміру. У Санкт-Петербурзі був проект по встановленню цього варіанта пам'ятника біля Троїцького моста, але Микола I скасував проект. З його колекції ця скульптура і потрапила спочатку в Російський музей, а потім до Музею історії релігії (іл. 6). Нині пам'ятник князю Володимиру – це пам'ятка монументального мистецтва національного значення, яка занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2001 року № 1761).

Література

1. Болховитинов Е.А. Описание Киево-Печерской лавры / Е.А. Болховитинов. – К., 1826.
2. Грибовська О.В. Пам'ятник святому князю Володимиру в Києві / О.В. Грибовська, Л.І. Толочко. – К. : Техніка, 2007. – 144 с.
3. Київ: Енциклопедичний довідник / [за ред. А.В. Кудрицького]. – К. : Українська Радянська Енциклопедія, 1981. – 736 с.
4. Лебединцев П. Киево-Печерская лавра в ее прошедшем и нынешнем состоянии / П. Лебединцев // Киевская старина. – 1886. – № 7. – С. 390.
5. Нікітенко Н. Капела Івана Мазепи у Софії Київській / Н. Нікітенко // Пам'ятки України. – 2013. – № 3.
6. Пархоменко І.В. Надгробок святого князя Володимира / І.В. Пархоменко // Могилянські читання. – 2006. – С. 107–109.
7. Петренко М.З. Українське золотарство XVI–XVIII ст. / М.З. Петренко. – К., 1970.
8. Рибаків М.О. Маловідомі та невідомі сторінки історії Києва / М.О. Рибаків. – К. : Кий, 1997.